

Knihovnicko-informační zpravodaj U Nás

Vyšlo: 4.12.2012

Číslo: Ročník 22 (2012), Číslo 4

Sekce: Nové trendy

Název článku: Elektronické knihy – hrozba, či výzva?

Autor: Gabriela Filipová a Monika Oravová

Zdroj: <http://www.svkhk.cz/Pro-knihovny/Zpravodaj-U-nas/Clanek.aspx?id=20120414>

Elektronické knihy – hrozba, či výzva?

Gabriela Filipová a Monika Oravová

E–knihy jsou v současné době velmi diskutovaným tématem. Mezi knihovníky i u veřejnosti panují různé názory na jejich možný dopad na četbu a čtenářství. Existuje řada otázek, které si možná kladete i vy. Vytlačí e–knihy v blízké budoucnosti tištěné publikace? Bude se veškerá četba a studium odehrávat pouze na obrazovkách počítačů, tabletů či čteček? A jaký to vlastně bude mít vliv na knihovny?

E–knihy, čtečky, formáty

V první řadě je třeba si vyjasnit samotný pojem e–knihy. Možná nejpřesněji lze definovat elektronickou knihu jako digitální verzi klasické knihy neboli knihu v digitální podobě. Stejně jako tištěná verze by e–knihy měla být ukončeným dílem, a to jak z hlediska obsahového, tak časového. Není přitom rozhodující, zda se jedná o e–born publikaci či jeden z možných výstupů digitalizace tištěné předlohy.

E–knihy je možno číst buď online, nebo offline. První možnost je typická pro velké kolekce zahraničních odborných publikací, kdy jsou dokumenty studovány online přímo na internetu. Naproti tomu offline četba již předpokládá stažení textu do nějakého čtecího zařízení. Tím přitom může být klasický počítač či notebook, ale také tablet, chytrý telefon nebo speciální čtečka.

Právě e–čtečky jsou zařízením přímo určeným pro čtení elektronických knih. Využívají nepodsвіcené displeje s technologií elektronického inkoustu, která umožňuje dlouhodobou četbu bez pocitu unavených očí. Na rozdíl od tabletů či chytrých telefonů je navíc elektrická energie využívána pouze při otáčení stránek, a tak přístroj vydrží mnohem déle nabitý. Možnosti e–čteček jsou však omezené – text je zobrazován pouze v odstínech šedi, není možno přehrávat multimediální obsah apod. E–čtečka je z možných čtecích zařízení nejbližší klasické papírové knize a přináší podobný čtenářský zážitek.

Pokud se hovoří o e–knihách, nelze se vyhnout také otázce jejich formátů. Zatímco v případě tištěných knih se čtenář nemusí touto problematikou nijak zabývat, u e–knih je tomu jinak. Elektronické knihy jsou nabízeny v různých formátech, přičemž ne každé zařízení je dokáže zobrazit. Počítače či tablety někdy vyžadují instalaci speciálních aplikací – tzv. softwarových čteček, hardwarové čtečky zase bývají omezeny na konkrétní formáty.

Jedním z nich je formát EPUB, který je podporován většinou hardwarových čteček. Výjimkou jsou však nejprodávanější čtečky Amazon Kindle, které pracují s formátem MOBI. Oba tyto formáty umožňují kontinuální čtení tím, že přizpůsobují zobrazení textu velikosti displeje. Tato vlastnost ale neplatí pro další, také často využívaný formát PDF, který je

proto vhodný spíše pro počítače či notebooky. PDF totiž přesně zachovává rozvržení stránky, takže na malých čtečkách se zobrazuje pouze výřez textu.

Možnosti nakládání s e-knihami

Z hlediska autorského práva není ani tak rozhodující, zda jde o knihu tištěnou či elektronickou, ale zda je text vydán na hmotném nosiči. Tím je samozřejmě papír, ale také CD-ROM či DVD-ROM. S těmito dokumenty je možno nakládat běžným způsobem (lze je prodávat, darovat či dědit) a vztahuje se na ně knihovní licence (lze je půjčovat v knihovnách).

E-knihy bez hmotného nosiče naproti tomu spadají pod § 18 autorského zákona, který hovoří o „sdělování“, a podléhají tak jinému právnímu režimu. Bez souhlasu držitele autorských práv je e-knihy možno využívat pouze pro vlastní osobní potřebu, nelze je však darovat, dědit, odkazovat či prodávat. Také se na ně nevztahuje knihovní licence, a tak by knihovny mohly e-knihy půjčovat jen na základě licenčních smluv.

Jiná situace je samozřejmě u autorsky volných děl (70 let po smrti autora). V tomto případě lze s knihami jakkoliv nakládat a není třeba nikoho žádat o souhlas.

K tomu, aby se zabránilo neoprávněnému užití publikace, někteří vydavatelé využívají prvky DRM, tedy Digital Rights Management. Může jít o technické zabezpečení, kdy je znemožněno kopírování či tisk, omezován počet zařízení, na nichž je možno e-knihu přečíst, apod. Příkladem takové ochrany je Adobe DRM. E-knihy lze také zabezpečit prostřednictvím sociálního DRM. Do dokumentu jsou v tomto případě vloženy osobní údaje (jméno, e-mail) čtenáře, který si knihu zakoupil.

Čeští vydavatelé a e-knihy

Český e-knižní trh se oproti zahraničnímu rozvíjí pomaleji, ale postupně přibývá jak vydavatelů, tak prodejců tohoto typu knih. Zatímco ještě před dvěma lety se české e-knihy v podstatě nedaly zakoupit, dnes již má čtenář na výběr z několika tisíc titulů. E-knihy již vydává řada nakladatelů – celkově se odhaduje, že na trhu s e-knihami působí okolo 150 subjektů (např. Argo, Host, Kniha Zlín, Domino, Dokořán, Euromedia Group, Epocha, Carpe Diem atd.). Většina vydavatelů publikuje své tituly ve více formátech, nejčastěji EPUB, MOBI, PDF a PDF pro čtečky (upravené PDF s užšími okraji, větším písmem apod.). Pro každý formát je pak přidělováno samostatné ISBN.

V následující tabulce je vidět zastoupení jednotlivých formátů v databázi ohlášených knih České knihy a v nabídce jednoho z největších prodejců českých e-knih společnosti eReading.

Počet vydaných titulů e-knih v různých formátech k 1. 10. 2012

	EPUB	PDF/PDF pro čtečky	MOBI
České knihy	488	445	201
eReading	1223	2437	1172

Přes zlepšující se situaci ve vydávání e-knih je ale tržní podíl e-publikací na českém knižním trhu poměrně nízký – odhadem činí okolo půl procenta. Naproti tomu na americkém či britském trhu tvoří tento podíl až 6 % z celkových tržeb za prodej knih [1].

Cena elektronické knihy se pohybuje zhruba na úrovni 40 až 60 % ceny tištěné verze. Při výrobě e-knihy je možné ušetřit na tisku, ostatní náklady (autorský honorář, typografické

práce apod.) zůstávají v podstatě stejné. E–knihy navíc spadají na rozdíl od tištěných publikací pod vyšší sazbu DPH.

E–knihy a knihovny

Knihovny se v souvislosti s e–knihami dostávají do složité pozice. Na jedné straně jsou pod tlakem svých uživatelů, kteří od nich (logicky) přístup k e–knihám vyžadují, na straně druhé jim současná legislativa nedává téměř žádnou možnost, jak tak činit bez nutnosti získání licenčních souhlasů.

Na půjčování e–knih (resp. knih bez hmotného nosiče) se totiž nevztahuje knihovní licence autorského zákona. Není tak možné tituly zakoupit v některém z běžných e–shopů (Palmknihy, eReading, Kosmas apod.), nahrát je do čteček vlastněných knihovnou a tímto způsobem půjčovat.

Knihovna tak může půjčovat pouze čtečku jako takovou, případně do ní nahrát díla, u nichž již vypršela autorská ochrana. I to však může být užitečné - čtenář si vyzkouší, který typ čtečky je vhodný pro jeho potřebu a zda mu vůbec tento způsob čtení vyhovuje.

Další možností, jak v knihovnách s e–knihami pracovat, je přímo jejich vydávání. Opět je možno tímto způsobem nakládat s díly těch autorů, od jejichž smrti uplynulo 70 let – příkladem je třeba Městská knihovna v Praze, publikující klasickou povinnou četbu (<http://www.mlp.cz/cz/projekty/on-line-projekty/>), nebo Moravskoslezská vědecká knihovna v Ostravě, která se zabývá vydáváním regionální literatury (<http://www.svkos.cz/>). Obdobně lze využít e–platformu k propagaci současných děl místních autorů, s nimiž knihovna spolupracuje. Pro vydávání e–knih je možno využít některé bezplatné softwarové nástroje (např. SIGIL pro tvorbu formátu EPUB, CALIBRE pro vzájemný převod různých elektronických formátů), takže finanční náročnost této aktivity není nijak vysoká.

Nezanedbatelnou roli knihovny sehrávají také v oblasti vzdělávání v této problematice. Mohou pořádát semináře a workshopy, poskytovat individuální konzultace apod. Dosavadní zkušenosti ukazují, že obecné povědomí o této oblasti je stále velmi nízké.

Vzhledem k postupnému nárůstu zájmu o e–knihy se dá navíc očekávat, že i v České republice bude v budoucnu realizován systém, díky němuž budou moci knihovny poskytovat většinu dostupných e–knih na trhu. V zahraničí již takovéto systémy běžně fungují – OverDrive v anglosaském prostředí či Onleihe v německých knihovnách. Knihovna si zakoupí určitý počet licencí pro výpůjčku konkrétního dokumentu. Uživatel si pak stáhne příslušný titul do své čtečky či obdobného zařízení, na němž má nainstalován software, který zajistí po uplynutí stanovené výpůjční doby vymazání e–knihy.

V České republice jsou zatím různé systémy pouze testovány, případně je jejich využití omezováno pouze na menší skupiny knihoven (především vysokoškolské). Problém přitom nepředstavuje technická stránka věci, ale především postoj vydavatelů a autorů. Je na knihovnách, aby je přesvědčily, že zpřístupňování e–knih prostřednictvím krátkodobých výpůjček může být i pro ně výhodným počinem z hlediska rentability a marketingu (provázání knihovního katalogu s e–shopem či využití čtenářských komentářů ke knihám) [2]. Ostatně ani ve výše zmíněných zemích ještě do uvedených projektů nejsou zahrnuti všichni velcí vydavatelé a i zde diskuse o licenčních podmínkách výhodných pro všechny strany pokračuje [3].

Závěr

Elektronické knihy v tuto chvíli nijak neohrožují existenci knihoven. Nabídka titulů je v českém prostředí ještě velmi omezená a navíc se ukazuje, že pro čtenáře představují e-knihy spíše alternativu než náhradu tištěných knih. Do budoucna se pak pro knihovny budou, jak věříme, otevírat další možnosti, jak s e-knihami pracovat.

Pokud vás tento článek zaujal a máte zájem o bližší informace k jednotlivým tématům, můžete si bezplatně stáhnout e-publikaci E-knihy aneb První pomoc pro začátečníky, kterou vydala a na svých stránkách nabízí Moravskoslezská vědecká knihovna v Ostravě.

1. KRČMÁŘ, Petr. Český trh s e-knihami: stále jsme ještě na začátku. In: *Root.cz* [online]. 23. 7. 2012 [cit. 2012-09-04]. Dostupné z: <http://www.root.cz/clanky/cesky-trh-s-e-knihami-stale-jsme-jeste-na-zacatku/>
2. AMERICAN LIBRARY ASSOCIATION. *Ebook Business Models for Public Libraries*: [online]. ALA, August 8, 2012 [cit. 2012-09-04]. Dostupné z: http://americanlibrariesmagazine.org/sites/default/files/EbookBusinessModelsPublicLibs_ALA.pdf
3. AMERICAN LIBRARY ASSOCIATION. New Focus on Ebooks. In: *State of America's Libraries Report 2012* [online]. ALA, 2012 [cit. 2012-09-04]. Dostupné z: <http://www.ala.org/news/mediapresscenter/americaslibraries/soal2012/new-focus-on-ebooks>